

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

И.ЮСУПОВ ПОЭЗИЯСЫНДА ОБРАЗЛЫ СҮҮРЕТЛЕҮ
УСЫЛЛАРЫНЫҢ ҚОЛЛАНЫЛЫҰЫ

Ш.Арзыев.

*Әжинияз атындағы НМПИ, Қарақалпақ
әдебияты кафедрасы еркин излениушиси*

Резюме: И.Юсупов поэзиясы қарақалпақ тилинің сеслик образлылығына, стиллик байлықларына, астарлы хәм өткир мәнилерине ийе. Бунда сүүретлеу қураллары менен усыллары пикирдің образлылығын, мазмунның эмоционаллығын тәмийинлеуши хызмет атқарады.

Таяныш сөзлер: әдебият, көркемлик, образ, поэзия, шайыр

Резюме: Поэзия И. Юсупова отличается эмоциональным образом каракалпакского языка, богатством стиля, притч и острых смыслов. При этом средства художественного изображения служат обеспечению наглядности мысли творца и эмоциональности содержания.

Ключевые слова: литература, художественность, образ, поэзия, поэт

Resume: The poetry of I. Yusupov is distinguished by the emotional image of the Karakalpak language, the richness of style, parables and poignant meanings. At the same time, the means of artistic representation serve to ensure the clarity of the creator's thoughts and the emotionality of the content.

Key words: literature, artistry, image, poetry, poet

Көркем әдебиятта образ сөзлер жәрдеминде жасалады. Сонлықтан бунда сөзге айрықша поэтикалық ұазыйпа – көркемликти тәмийинлеу функциясы жүкленеди. Бул функция, әсиресе, көркем шығармадағы көркемлеу қураллары хәм усыллары (троплар хәм фигуралар) арқалы айқын жүзеге келеди. Көркем шығарманың, соның ишинде, лириканың көркемлик қуны ондағы жәмийетлик яки улыўма адамзатлық проблемаларға, болмаса инсан қәлбиниң гөззал туйғыларына қурылған мазмунның өзине тән сулыў, тартымлы форма арқалы жеткерилиуинде көринеди. Форманың сулыўлығын хәм мазмунның көркемлигин тәмийинлеуши тийкарғы әмеллер – булар шебер ислетилген көркемлеу қураллары менен усыллары.

И.Юсупов поэзиясының көркемлик өзіншеликлерин үйрениу, қахарман образын жасауда, лирикалық қахарман кеширмелерин бериуде, дәуир шынлығын сәулелендириуде көркем сөүретлеу усылларының хызметин ашып бериуди мақ.

«Тәбият пенен жайлау, сахра менен теңиз, дәрья менен көллер, ғаз-торғайлар менен тиллесетуғын халықтың тили бай болады. Оның ойлау дүньясы көбинесе образлы болады. Ибрайымның қосықлары - әне усы халық жүрегиниң дүрсилдеп соғысы, усы халық турмысының айқын көриниси, тутас

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

буўи. Бул қосықлар халық жүрегин, тәбият тилин перзентлик, азаматлык сезими менен терең уғынып, жан күйдирип жырланған қосықлар» [4.7]-деген еди белгили өзбек шайыры Зулфия.

Ҳақыйқатында да И.Юсупов поэзиясы карақалпақ тилинің сеслик образлылығына, стиллик байлықларына, сөз мәнисиниң түрлише қубылыўларына, астарлы хәм өткир мәнилерине ийе. Бунда сүүретлеў кураллары менен усыллары пикирдиң образлылығын, мазмунның эмоционаллығын тәмийинлеўши хызмет атқарады.

Хәр қандай шығарманың көркемлик кунын баҳалаўда ондағы қолланылған көркемлеў куралларының көркемлеў хызметин, олардың шығарма пүтинлигинде тутқан орнын үйрениў де айрықша әҳмиетке ийе. Көркемлеў кураллары әдебияттаныў илиминде «Көркемлеў кураллары», «Сүүретлеў кураллары», «Троплар» деп те жүритиледи. Шығарма формасын изертлеўде көркемлеў кураллары хәм усылларының мазмунға қатнасын да анализлеў зәрүрлиги туўылады. «Тек ғана поезияда фигуралар хәм троплардың жәрдемінде сөздиң ишки формасы пайда етиледи» [3.206]¹ деп жазады рус илимпазы М.Поляков троплардың шығармадағы әҳмийети туўралы. Троплар сөйлеў тили байлығының хәм көркем дәретиўшиликтиң дереги есапланады.

Көркемлеў кураллары менен усыллары шығарманың поэтикасын, анығырағы, оның бир бөлимин курайды. Орыс әдебиятшы алымы В.Виноградов «Поэтика көркем дәретиўшиликтеги формалар, түрлер, көркемлеў кураллары хәм усыллары ҳаққында илим» [1.159] деп жазған еди. Сондай-ақ В.М. Жирмунский де троплар ҳаққында сөз ете отырып оны поэтиканың бир бөлими сыпатында баҳалайды [2.30].

И.Юсуповтың поэзиясында көркем сүүретлеў усылларының көплеген түрлери ушырасады. Мине усы усыллардың бири жанландырыў - «Ўатан топырағы» қыссасының кирисиўинде шайыр илхам перисине мүржәт етеди. Бунда ол илхам перисине жанлы нәрсе сыяқлы, хәттеки өзиниң ең жақын сырласы, жәрдемши досты сыпатында қатнас жасайды. Ал, «Кегейли бойында» қосығында хәккеге қарата лирикалық қахарман өз дебдиўлерин төгип салады. Бунда хәкке туўылған жерди таслап кетпейтуғын қус сыпатында ғана емес, ал лирикалық қахарман дәртлерине шерик, дәртлес сыпатында қатнас жасалады.

Айта берсем дәрт көп, хәккебай достым,
Балалық дәўиримди еске саласан,
Ыссы жаққа кетти көбиси қустың,

¹ Поляков М.Я. Вопросы поэтики и художественной семантики. –Москва:Советский писатель,1986.-206 с.

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ал, сен бэрха бизиң менен боласаң. [5.15]

Қосықта лирикалық қахарман туўылған жер тәбиятына байланыслы толғанысларын хәккеге қарата бериўи дыққатымызды тартады. Хәкке, әдетте, хешким елестире бермейтуғын, халық онша сүйсине бермейтуғын қус. Қызықлысы, поэзияда оншелли хәкке образы ушыраспайды. Пүтин дүньяның дыққат итибарында турған экологиялық машқаланы хәкке образы арқалы сәўлелендириў арқалы да пикирдиң тәсиршеңлигин арттырған.

Шайыр пикирдиң көркемчилигин, эмоционал тәсиршеңлигин тәмийинлеў мақсетинде сүүретлеў усылларынан да утымлы пайдаланады. Антитеза, параллелизм, инверсия, градация, қайталаў, аллитерация эллипсис ҳ.т.басқа стилистикалық фигураларды қолланыў арқалы көркемлик нәтийжеге ериседи.

Пайдаланылған әдебиятлар:

1. Виноградов В. Стилистика, теория поэтической речи, поэтика. Москва, 1963.
2. Жирмунский В. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. Москва, «Наука», 1977
3. Поляков М.Я. Вопросы поэтики и художественной семантики. – Москва:Советский писатель,1986
4. Юсупов И. «Кеўилдеги кең дүнья». Нөкис, «Қарақалпақстан».
5. Юсупов И. Хәр кимниң өз заманы бар. Нөкис: «Қарақалпақстан», 2004